

August Vakepea – eesti kommunistide Kopenhaageni mõrvatöö kadunud kaasosaline

Valdur Ohmann

Eesti tippkommunistide mõrvatöö 1936. aasta veebruaris Kopenhaagenis on viimasel ajal leidnud piisavalt kajastamist. Kominterni heakskiidul tapeti jõhkral moel Johannes Eltermann-Martõnov, keda kahtlustati olevat Eesti poliitilise politsei agent. Mõrvatöö teostajaiks olid Leo Loring, Karl Säre ja August Vakepea.¹

Lihtsalt meeldetuletuseks mõningad faktid. 1934. aastal toimus Leningradis EKP KK augustikonverents, kus reorganiseeriti EKP juhtorganid ning loodi Eestis likvideeritud EKP illegaalsete juhtorganite asemel neutraalses Skandinaavias parteitöö poliitiliseks ja organisatsiooniliseks juhtimiseks Skandinaavia Büroo. EKP KK Organisatsiooniline Büroo ehk Skandinaavia Büroo tegutses Kopenhaagenis ja Stockholmis. Aastail 1934–1935 kandis see EKP sekretariaadi, aastail 1935–1938 EKP orgbüroo nimetust. Büroo liikmeteks olid Karl Säre (1934–1936), Leo Loring (Johannes Meerits) ja Albert Sakkart.²

Leo Loringu käekäik ja saatus said teatavaks juba käesoleva aastatuhande vahetusel. Nõukogude julgeolekuorganitel

õnnestus ta Rootsi vanglast NSVL-i toimetada, kus ta anti tribunali alla ja hukati 1952. aastal.³ Karl Säre segadusttekitava saatuse väljaselgitamine võttis pisut rohkem aega. Väga kaua ja visalt levis arvamus, et EKP KK I sekretäril õnnestus Saksa koonduslaagrist põgeneda. Variante oli mitmeid, kuhu ta olevat jõudnud: Holland, Ladina-Ameerika, USA. Laiema avalikkuse ette jõudsid need oletused ilmsesti vahetult Teise maailmasõja järel väliseesti ajakirjanduse spekulatsioonide kaudu. Kuna NKVD-l/MGB-l/KGB-l polnud mõistlikku lahendust ja vastust kusa-gilt koitmas, siis võttis seegi institutsioon omaks need kontrollimatud spekulatsioonid. Ent KGB tegi kõik endast oleneva, et jõuda Karl Säre jälgedeni. Karl Säre otsingutoimik anti NSVL KGB arhiivi hoiule alles 15.03.1962. Kõik see osutus tühja tuule tallamiseks, mis tulemusi ei andnud. Eesti Mälu Instituudi kaastöötajal Argo Kuusikul õnnestus 2013. aasta sügisel Neuengamme koonduslaagri materjalide seast üles leida Karl Säret puudutavad kartoteegikaardid. Ei mingit Hollandit ega Ameerikat ega uskumatut pääsemist. Karl Säre suri Saksamaal

¹ Võika mõrva detailseid üksikasju on kirjeldatud: E. Nõrgaard. Kongelundeni mõrv. Tallinn, 2001, lk. 203–207.

² Albert Sakkart (21.06.1909 Pihkvamaa – 22.03.1938 Moskva). EKP liige al. 1931. a. Oli kompartei põrandaalune töötaja Eestis 1931–1935. Seejärel suunati tööle Taanis asuva EKP keskuse juurde. Enne arreteerimist oli Punaarmee üleajateenijana nooremkomandör. Süüdistati spionaazis. Kohtuotsus mahalaskmine. Rehabiliiteeritud 1957. a.

³ K. Niidassoo, V. Ohmann. Eestimaa Kommunistlik Partei – 1930. aastad kuni juuli 1940. Varjusurmast ajalooareenile. – Tuna 2000, nr. 3, lk. 75; V. Ohmann. Vendade Karl ja Artur Säre elukäigu salaniidistik. – Tuna 2003, nr. 3, lk. 73–74.

Hamburg-Neuengamme koonduslaagris 14.03.1945.⁴

Ent kes oli too kolmas mõrvatöö osaline? Tema tausta pole püüdnud või tahtnud Nõukogude parteiajaloolased mingilgi moel uurida. Kommunistliku Internatsionaali Eesti seksiooni kausta, mis koostatud tema kohta 1930-ndatel Venemaal, on pilgu heitnud vähesed.⁵ Seega polnud teada isegi see, milline ta välja nägi. August Vakepea näopilt vaatab vastu Kommunistliku Internatsionaali Eesti seksiooni toimikust, kus on Eesti Vabariigi peakonsulaadist Rotterdamis 17.11.1934 välja antud ametlik dokument, millel temast kaks fotot. Paraku pole seda dokumenti ega seal sisalduvat seni avalikkuse ette toodud. See jäi ka vististi August Vakepea viimaseks sidemeks Eesti Vabariigiga.

August Vakepea sündis 19.10.1908 Saaremaal Lümända vallas Atla külas. Isa Peter oli meremees, ema Miina tegeles põllutööga. Peres oli viis last, kellest kolm surid noorelt. August Vakepea õed-vennad olid: Rosalie Vakepea (31.10.1902 – mai 1907), Mihkel Vakepea (14.10.1907–(?)1907), Adele Vakepea (08.03.1911–03.01.1919), Oskar Uusniit (Vakepea) (29.05.1912–30.11.1989 Rootsi). Neist viimasest, Oskarist kasvas igati korralik kodanik. Ta oli Kaitseliidu Lümända kompanii liige.⁶ Oskar Uusniidu mälestusfondi kaudu on toetatud 2008. aastal Eesti Rahvuskultuuri Fondi.⁷

August Vakepea oli Lümända kooli vilistlane. 1924. aastal lõpetas ta seal VI klassi.⁸ Huvipakkuva seigana võiks mainida, et sama kooli lõpetas aasta varem Aadu Hint. Samaaegselt käis koolis ka Johannes Hint. Kooli juhi ja õpetajana tegutses aastail 1919–1924

Voldemar Sarv. Teda on iseloomustatud nõnda: „Voldemar Sarv suutis koolijuhina taltsutada ka kõige ulakamad poisid. Ta oli naljamees. Lavastas jõulu- ja kevadpeoks näidendeid. Ise oli aktiivne tegelane seltsielus, samas ka talupidaja.“⁹

August Vakepea katkestas 1925. aasta kevadel gümnaasiumiõpingud, sest vanematel olevat puudunud vahendid tema koolitamiseks. Ta töötas koos oma noorema venna Oskariga kuni 1927. aastani kalurina. 1928. aasta algul läks ta Tallinna, kus töötas erinevates tehastes lihttöölisena, ehkki tema sooviks oli kogu aeg saada meremeheks. 1928. aasta sügisel lahkus ta salaja Eestist ja jõudis Hamburgi, ei leidnud seal aga kolme kuu vältel tööd ja oli sunnitud sõitma edasi. Jõudis Belgiasse, kus asus tööle söekaevurina Charleroi linnas. Töötas seal 1929. aasta juulini. Teenis veidi raha ja sõitis Antwerpenisse, kus tal õnnestus saada Inglise aurulaevale madruseks. Sellest hetkest algas tema meremeheelu. Ta sõitis Inglise, Hollandi, Norra jt. riikide aurulaevadel üle ilma. 1932. aastal oli tal mitmeid reise NSV Liitu – käis Arhangeliskis, Leningradis, kus sai eestikeelset revolutsioonilist kirjandust. Leningradis meremeeste interklubis puutus ta kokku Meremeeste ja Sadamatöölise Internatsionaali Eesti seksiooni tegelastega. Sellest ajast hakkas ta aktiivselt saatma korrespondentsi I.S.H.-le.¹⁰ Augustist 1933 EKP liige.¹¹ Meremeeste ja Sadamatöölise Internatsionaali Eesti seksioonile pandi 1931. aastal alus EKP vahetult osavõtul.¹² See oli üks osa 1928. aastal NSVL-is alguse saanud niinimetatud „ametühingute strateegiast“, mis tähendas ametühinguliikumise oma hõlma alla viimist,

⁴ A. Kuusik, V. Ohmann. EKP Keskkomitee I sekretäri Karl Säre saatus selgunud. – Tuna 2014, nr. 3, lk. 89–91.

⁵ ERAF, f. 25, n. 2. 1605. Selle kasutajate seas on Olaf Kuuli (1971), Anton Vaarandi (1975), Eeri Kessel (1976), Luisa Vilberg (1981). Ükski neist pole pidanud vajalikuks peatuda oma kirjatöodes sellel persoonil, arvatavasti seda tollastes oludes ei saanudki.

⁶ Saaremaa, Maleva Teataja. 19.06.1939, nr. 11, lk. 4.

⁷ <http://www.erkf.ee/?nid=288> – Vaadatud 03.02.2016.

⁸ <http://lymanda.edu.ee/koduleht/ajalugu/lopetajad-labi-aegade/1924-aasta-koolilopetajad/> - Vaadatud 02.02.2016.

⁹ Helvi Jallai mälestustes. – Põdrala Teataja, 2008, nr. 3, lk. – http://www.podrala.ee/arhiiv/podrala_teataja_3_2008.pdf – Vaadatud 03.02.2016.

¹⁰ The International Union of Seamen and Harbour Workers – Meremeeste ja Sadamatöölise Internatsionaal.

¹¹ ERAF, f. 25, n. 2, s. 1605, l. 7.

¹² O. Kuuli. Maakera pöördub itta. Tallinn, 1978, lk. 55.

30

Estlandsche Republik

Certificaat van Estlandsche Nationaliteit

Bakema

No. 16

Hierdoor verklaar ik, dat *August Vakepea*
 geboren den *19 October 1908*
 te *stad Tallinn*

een verzoek om opname in het Estlandsche staatsverband en om
 uittreiking van een buitenlandsche pas ingediend heeft, dientengevolge
 waarvan genoemde tot de beschouwing dezer maag als Estlandsch
 burger (w) te beschouwen is.

Geldig tot *16 December 1934.*

Beschrijving:

Lengte _____
 Haar *blond*
 Vorm van gezicht *oval*
 Oogen *blauw*
 Snor */*
 Baard */*
 Bijzonderheden */*

Rotterdam, 17 November 34.

Handteekening van toonder:

A. Kruuji

Consul Generaal te Rotterdam

August Vakepea viisapikendus.

profinternimist ehk ametiühingute kuulumist punase internatsionaali alla. On vist ilmselge, et lihtne Saaremaa noormees sattus 1932. aastast võimsa ja salakavala Nõukogude propaganda haardesse. Leningradis meremeeste klubis peetud kommunistlik usujutus pööritas tal peas, sellega kaasnenum hilisem kom-

munistliku usukirjanduse lugemine ja levitamise mässis nii tugevasti, et selle kammitaist vabaneda polnudki nii lihtne.

Samas, selliseid näiteid võib tuua maailma kultuuritippudegi seast. 1920–1930-ndail aastail oli NSV Liidu vaimustus üsna levinud. „Vasaksotsialistlik revolutsioonililus tõm-

bas ligi intellektuaale nii Eestis kui ka mujal Euroopas: Prantsusmaal Anatole France'i, Louis Aragoni, Henri Barbusse'i, Romain Rolland'i, André Gide'i ja André Malraux'd; Saksamaal Gerhart Hauptmanni, Lion Feuchtwangerit, Heinrich Manni, Johannes Becherit, Bertolt Brechti ja Anna Seghersit; Inglismaal George Bernard Shaw'd, W. H. Audenit ja Christopher Isherwoodi; Ühendriikides John dos Passost, Theodore Dreiserit, Upton Sinclairi ja John Steinbecki – kui nimetada ainult kuulsamaid.¹³ Eestist tuleb lugeda nende kilda langenuiks Johannes Semperit ja Johannes Vares Barbarust.

Noorena kodust lahkunud, meremehe ametit pidav August Vakepea oli Nõukogude propagandahaidele küllaltki kerge saak. Edasine oli vaid nn. vormistamise küsimus. Kommunistlik Internatsionaal oli 1934. aastaks andnud August Vakepeale

uue identiteedi. Venemaal ringi liikuvates dokumentides on tema nimeks Jaan Klaar. Sellise pseudonüümi omistamine võis olla seotud ka asjaoluga, et August Vakepeal polnud 1928. aastast mingit sidet kommunistide verivaenlase Eesti Vabariigiga, polnud vaja tausta uurida, kas tal on mingit sidet kodanliku vabariigi poliitilise politseiga jne. jne. Ühesõnaga, temaga oli kõik klaar. 1936. aastast saadik andmed tema kohta kaovad.

Pärast pikki otsinguid õnnestus mul Reigo Rosenthali vahendusel jõuda Hispaania kodusõjas 1936–1939 osalenud isikuteni, mis on kättesaadavad Venemaa Riiklikus Sotsiaal-poliitilise Ajaloo Arhiivis ja seda digitaalsena. Tähelepanu pälvis isik, kes figureeris nime all Hermann Pikk. Selle mehe isikuandmed klappisid üks-üheselt August Vakepea elulooandmetega.

HERMANN PIKK¹⁴

Eestlane, sündinud 19. oktoobril 1908 Saaremaal

Elukohajärgselt Axel Hedberg. Saabus Hispaaniasse 20. novembril 1936

Amet: meremees.

Kuuluvus organisatsiooni: ISN.¹⁵ EKP-s alates 1933. aastast. Kuni novembrini 1935 külastas 9 kuu vältel poliitloenguid Moskva parteikoolis.

Alates 1.12.36 võitleja (miilits) Aragoni rindel, seersant Durruti Kolonni rahvusvahelises üksuses.

Käendajad: Mehring ja Alas Moskvast

Dokument: Durruti Kolonni võitleja (miilitsa) kaart 01.12.37¹⁶ ja BAJA (väljaarvamine?) 31.03.37¹⁷

Väidab: et palus end välja arvata Durruti üksusest, sest seal puudub distsipliin, seltsimehelikkus ning et seal suhtutakse halvasti kommunistidesse. Need, kes nõrgemad, lasid end mõjutada sedavõrd, et astusid FAI-sse.¹⁸

Pitsat ja allkiri

Prantsuskeelse dokumendi tõlge:

Lauri Leesi

¹³ J. Sang. Punased ja roosad. – Keel ja Kirjandus 2015, nr. 4, lk. 280.

¹⁴ Rossijskij gosudarstvennyj arxiv social'no-političeskoi istorii (RGASPI) – Venemaa Sotsiaal-poliitilise Ajaloo Riiklik Arhiiv. RGASPI, f. 545, n. 6, s. 1517, l. 49, kaader 70 (IMG0070).

¹⁵ Tegelikult peaks olema ISH – The International Union of Seamen and Harbour Workers. Eksisteeris ajavahemikul 1930–1937.

¹⁶ Tõenäoliselt trükiviga. Siin peaks olema 01.12.36.

¹⁷ Sellest daatumist algab selgusetus. Küsimus on, kas August Vakepeal õnnestus tõesti end mõnesse kommunistlikku brigaadi ümber mõllida või jäi ta lihtsalt teadmata kadunuks, nagu Hispaania kodusõjas paljudega juhtus. Ei saa välistada ka võimalust, et anarhistid ise õiendasid temaga arved, kuuldes tema soovist lahkuda Durruti kolonnist.

¹⁸ FAI – Federación Anarquista Ibérica – Ibeeria Anarhistide Föderatsioon.

August Vakepea elik Hermann Pika viibimist Durruti üksuses kinnitavad ka muud andmed. Selle üksuse saksa grupi nimekirjas figureerib seisuga 20.01.1937 teiste seas ka eestlane Hermann Pikk.¹⁹

Ent August Vakepea puhul on põhjust peatuda muudelgi asjaoludel. Tegemist on tõenäoliselt ühe esimese eestlasega, kes jõudis Hispaania kodusõtta ja vististi oli ta ka ainukene, kes leidis koha anarhistide üksuses. Ega tal suurt valikut olnudki, sest internatsionaalseid kommunistlikke brigaade hakati asutama alles novembris 1936. Anarhistide Durruti kolonni asutamise ajaks loetakse 18. juulit 1936.

Siiski jääb Venemaa arhiivi dokumendist selgusetuks, mis sai August Vakepeast edasi. Selles konstateeritakse, et ta arvati Durruti üksusest välja 31.03.1937.

Pöördumine läks Hispaania kodusõja arhiivi Salamancasse, jäi veel lootusrikas ootuste aeg. Vaid mõni kuu ootamist ja tuligi vastus, et neil selle isiku kohta andmeid pole.²⁰ Järgnes pöördumine Hispaania militaararhiivi poole, kust saabus sarnane vastus.²¹

Sellega võiks Vakepea saagale joone alla tõmmata. 31. märtsist 1937 tema kohta Hispaania arhiividest mingeid muid märke ei leitud, ent pärast seda ilmus mitu artiklit, mis kirjeldasid olukorda Hispaania kodusõjas Aragoni rindel.

Üks neist pärineb varakevadest 1937 Pina de Ebro linnakesest.²² Teine oli Eesti vabatahtlike üleskutse, millele allakirjutanute seast leiab ka nime Hermann Pikk.²³

August Vakepea elik Pikk Hermann'i kajas-

tusi Hispaania kodusõjast leiab ka Ameerika eestlaste kommunistliku ajalehele Uus Ilm veergudelt.²⁴ Sisuliselt on nende puhul tegemist ajalehes Kommunist avaldatu ümbertrükkiga. Hiljem ei ilmunud enam ühtegi kirjutist Pikk Hermann'i nime all, mis lubab teha järelduse, et August Vakepea jäigi kevadel 1937 Hispaania kodusõja rindel teadmata kadunuks. Nii nagu tolles sõjas juhtus paljudega.

Sellega võiks panna punkti Looring-Säre-Vakepea Kopenhaageni mõrvajuhtumile. Kõikide saatus on nüüdseks, rohkem kui pool sajandit hiljem, välja selgitatud – niivõrd, kui see olemasolevates oludes on võimalik.

Valdur Ohmann

(1958), MA, Rahvusarhiivi teadus- ja publitseerimisbüroo peaspetsialist, Rahvusarhiiv, Maneeži 4, 15019, Tallinn, Valdur.ohmann@ra.ee

¹⁹ <http://gimenologues.org/spip.php?article362> – Vaadatud 11.02.2016; <http://www.insomniaqueeditur.org/wp-content/blogs.dir/9/files/2012/04/III-FilsdelaNuitpp445-560.pdf> – Vaadatud 11.02.2016.

²⁰ José Luis Hernández Luis'i vastus autorile, et neil puuduvad andmed August Vakepea, Hermann Pika või Jaan Klaari kohta. – e-kiri 07.03.2016, autori valduses.

²¹ Kolonel-direktor Manuel Enrique Morales Amaya vastuskiri päringule August Vakepea saatuse kohta 12. aprillist 2016, autori valduses.

²² H. Pikk. Eesti vabatahtliku kirjad Hispaaniast. – Kommunist 1937, nr. 4, aprill; ERAF, f. 27, n. 6, s. 9, l. 173p.–174. Kommunist oli Eesti kommunistide põrandaalune väljaanne, mida trükiti Rootsis Leo Looringu eestvedamisel.

²³ Eesti vabatahtlike üleskutse. – Kommunist 1937, nr. 5, mai; ERAF, f. 27, n. 6, s. 9, l. 176.–177.

²⁴ Eesti vabatahtlike üleskutse. – Uus Ilm, 13.06.1937, nr. 25, lk. 1, 4. H. Pikk. Eesti vabatahtliku kirjad Hispaaniast. (Kommunisti erikirjasaatjalt, Hispaania rahvaväes võitlejalt, eesti vabatahtlikult). – Uus Ilm, 22.06.1937, nr. 25, lk. 2, 4.